

E kísérlet második epizódjában mindkét csoport tagjainak fel kellett idézniük az *eredeti* — tehát sem kiemeléssel, sem kihagyással nem redukált — történetet. A felidézési jegyzőkönyvek azt tanúsították, mely mozzanatok szerepelnek helyesen a leírásban. Azt is méltatták azonban a kísérletvezetők: mely mozzanatok közösek a rezümében és a felidezésben, s melyik tartalmaz többletet, illetve melyik hiányos a másikhoz képest.

A III. fejezettől a VIII. fejezettel bezárólag tulajdonképpen az első két — általunk igen szűkszavúan kivonatolt — rész konfrontáltatására kerül sor: az elméleti alapvetések megerősítését—elvetését—korrigálását javasolja Pléh Csaba, továbbá saját, előzetes hipotéziseivel is szembesíti a kapott eredményeket.

Mindeközben fontos, korábban nem exponált tanulságokra is fény derül természetesen. Kiemelést nyer többek között az a tény, hogy az elolvasott eredetmagyarázó monda első része kevésbé tűnik képszerűnek a kísérleti alanyok beszámolóí alapján, s ez is indokolhatja azt: általában többet adtak vissza a megoldást tartalmazó s egyben képszerűbb második részből. A szexuális tartalom aránylag szintelen reprodukálása valószínűleg annak tulajdonítható, hogy e tartalmat egy szerkezetileg lényegtelen elemsorozat hordozza stb.

Azt, hogy a valóban gazdag részletek ne akadályozzák meg elméletileg is releváns konklúziók megfogalmazását, Pléh Csaba egy külön rész által garantálja. A kötet IX. fejezete az összefoglalás címet viseli, s aforisztikusan, áttekinthető egyszerűséggel summázza a szerző erőfeszítéseinek, megállapításainak a lényegét.

Szubjektív — az anyag nagysága miatt, úgy gondolom, szükségszerűen elfogult és leegyszerűsítő — módon a tanulságok sorából azt kívánjuk poentírozni:

— a szándékos emlékezés helyzetében több „lényegtelen elemre” emlékezünk (rövid idő után);

— introvertált személyek történetből kivont reprezentációi aránylag kevésbé specifikusak;

— a különböző kísérleti helyzetek ellenére az egyes szövegrészek súlya azonosnak tekinthető;

— a felidezés jellegét, szerveződését komolyan befolyásolta az emlékezeti helyzet: az önkéntelenül emlékezők inkább epizódszerű, a szándékosan e feladatra koncentrálóknak inkább vázaltszerű írásbeli beszámolót nyújtottak.

Bízom benne, ismertetésünkéből világosan kitetszett, a bizonyosság teljessége kedvéért azonban talán nem árt nyílttá tenni, a kötet „fülszövegének” ama kijelentése, mely szerint e munka tanulmányozása elsősorban pszichológusok, nyelvészek és irodalmárok számára *ajánlott*: korrekt és megszívlelésre érdemes javaslat.

Balogh Tibor

Klaudy Kinga: Fordítás és aktuális tagolás. Nyelvtudományi értekezések 123.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 138 p.

1. A speciális fordításelmélet konkrét nyelvhasználati rétegek, műfajok és nyelvpárok fordítási törvényszerűségeit vizsgálja. Ezek a művek rendszerint kontrasztív alapon épülnek fel, a két nyelv *rendszerében* található lexikai, grammatikai és stilisztikai különbségek, „ütközések” köré csoportosítják fejezeteiket, így sok-

szor olyan kérdéseket tárgyalnak, amelyek a kontrasztív nyelvészet szempontjából érdekesek, a fordítók számára viszont csak ritkán vagy egyáltalán nem jelentenek nehézséget.

Klaudy Kinga dolgozata — bár a speciális fordításelmélet témakörébe sorolható — több szempontból különbözik e művektől. Oroszról magyarra fordított tudományos szakszövegeket elemez: 1. Csak az *anyanyelvre* való fordítás kérdéseit vizsgálja. 2. Csak a *hivatásos* fordítók problémáit tartja szem előtt, tehát nem az iskolai tanfordítások hibáit elemzi. 3. A vizsgálati korpuszt egyetlen nyelvhasználati rétegből, a *tudományos értekező* prózából választotta. 4. Nem két nyelv *rendszerbeli* különbségeiről, hanem az oroszról magyarra való fordítás eredményeként létrejött magyar tudományos szöveg jellegzetességeiből indul ki induktív megközelítést választva. 5. A fordításokat eredeti *magyar* tudományos szövegekkel is egybeveti, vagyis a két nyelv közötti (interlingvális) egybevetést kibővíti a nyelven belüli (intra-lingvális) egybevetéssel is. 6. Végül nagyobb mértékben használja a *statisztikai* megközelítést, mint hasonló típusú vizsgálatoknál szokásos.

Az aktuális tagolás fordítási kérdéskörének vizsgálatát több körülmény is indokolja. Az oroszról fordított magyar tudományos szövegek sokszor vitatható minőségűek, ugyanis mint magyar szövegek „nem működnek”, nem közvetítik az információt. A lektorok, szerkesztők és a fordítást oktató tanárok egyaránt csupán intuitív módon korrigálhatták a *nyelvhasználati törvényszerűségek* ellen vétő hibákat. Ezen a helyzeten változtat Klaudy Kinga e területen alapmunkának tekinthető jelen tanulmánya. Igen gazdag fordításelméleti, kontrasztív nyelvészeti és szövegtani, valamint szaknyelvi stílussal foglalkozó szakirodalomra támaszkodva mutatja be a fordításbeli kommunikatív ekvivalencia, ezen belül a kontextuális ekvivalencia megvalósulásának feltételeit. Papp Ferenc terminusával élve a „kvázi-helyesség” eseteit veszi sorra, azaz bemutatja, hogy grammatikailag hibátlan, de a nyelvhasználat szempontjából kifogásolható szöveg milyen tulajdonságokkal jellemezhető. A szerző három szövegcsoport felhasználásával végez statisztikai feldolgozást: orosz tudományos szövegek, oroszról fordított magyar tudományos szövegek és eredeti magyar tudományos szövegek mérési adatait veti egybe. A statisztikai feldolgozás két fázisban világítja át a vizsgálati korpuszt: az elsőben az oroszról fordított magyar szövegek *grammatikai tagolásában*, a második fázisban *aktuális* (értelmi vagy kommunikatív) *tagolásában* mutatja be a kvázi-helyességet. A felmérés húsz magyar nyelvű, húsz orosz és húsz, oroszról fordított, magyar nyomtatásban megjelent társadalomtudományi mű adatait tartalmazza.

2. Az első vizsgálati szakasz arra keresi a választ, hogy a grammatikai tagolás, illetőleg tagoltság tekintetében van-e eltérés az oroszról fordított és eredeti tudományos szövegek között, s ha igen, mennyiben lehet ezt az orosz nyelv hatásának tulajdonítani. Szembe kellett nézni eközben az orosz és a magyar nyelvírás tradicionális különbségeivel, sőt a mondatelemzés módszereinek a magyar nyelvészetben belüli eltéréseivel is. Klaudy Kinga Deme László mondatelemző koncepcióját követi (Deme: 1971.). Eszerint a mondat szintjén az állítmány és a neki közvetlenül alárendelt bővítmények, az alany, a tárgy és a határozó állnak. A mondat szintje alatt vannak a jelzők (minőség-, mennyiség-, birtokos és határozói jelzők). A felvett adatok a következő kérdésekre vonatkoznak. Az adott mondat: 1. hány mondategységből áll? 2. hány szó (szövegszó) szerepel benne? 3. hány mondat szintű elem van benne? 4. hány mondat szint alatti elem van benne? 5. hány balra álló mondat szint alatti elem van benne? 6. hány jobbra álló mondat szint alatti elem van benne?

A vizsgálat először az orosz és a magyar szöveget veti egybe, majd azt követi

nyomon, hogy az orosz és a magyar tudományos nyelv között a mondategészek tagoltságában, valamint a mondategészek hosszúságában és bővítettségében mutatkozó különbségek hogyan befolyásolják a fordításokat. A számítások alátámasztják azt a tapasztalatot, hogy az oroszból fordított magyar tudományos szövegben a mondategészek kevésbé tagoltak, azaz kevesebb mondategységből állnak, a mondategységek hosszabbak, több bennük a mondat szint alatti bővítéssel, mint az eredeti magyar szövegekben. A mondat szint alatti bővítések száma több, mint az eredeti magyar szövegben. A hosszú balra bővítések miatt az olvasó az oroszból fordított magyar mondatokban később kapja meg a támpontot, mint ahogy ehhez az eredeti magyar szövegekben hozzászokott. Az érzékelhetően megnövekedett jobbra bővítés miatt a mondatok néha kétféleképpen szegmentálhatók, vagy szokatlan szerkezetűek. S végül, a hosszan balra ágazó szerkezetek összetartásához sok üres, csak kötőelem szerepű melléknévi igenévre van szükség.

Jóllehet ezek az adatok is elegendő okot szolgáltatnak bizonyos fordítói tanácsok megfogalmazására, de ezek az útmutatások megmaradnának az általánosítás szintjén. Mértékadó útmutatást csak az egyes elemek mondatbeli, sőt szövegbeli súlyának, kommunikatív fontosságának elemzése adhat.

3. A dolgozat domináns része a kvázi-helyesség ismérveit az oroszból fordított magyar tudományos szövegek aktuális tagolásában mutatja be. Értelmezi a téma vagy tematikus szakasz (TSZ), a réma vagy rematikus szakasz (RSZ), az átváltási művelet, a kommunikatív ekvivalencia fogalmát. A Firkástól (1964.) átvett kommunikatív dinamizmus (KD) fokának értelmezését, s a „komplex réma” (Kovtunova terminusa) (KR) mintájára használt „komplex téma” (KT) meghatározását a szövegek fő aktuális tagolási (AT) típusainak megoszlása követi.

- a) Téma → réma tagolású, azaz objektív szórendű kommunikatív egységek, melyekben az ismerttől haladunk az ismeretlen felé (TR).
- b) Réma → téma tagolású, azaz szubjektív szórendű kommunikatív egységek, melyekben az ismeretlentől haladunk az ismert felé (RT).
- c) Tagolatlan kommunikatív egységek, melyekben csak új információ van (KR).
- d) Tagolatlan kommunikatív egységek, melyek nem tartalmaznak új információt, csak a szövegkoherenciát biztosítják (KT).

Mivel az adatok hasonlóak a három szövegcsoport vizsgálata során, így az aktuális tagolási típusok számszerű megoszlása tekintetében nem különbözik jelentősen a három szövegcsoport egymástól, így az aktuális tagolásban jelentkező kvázi-helyesség okát a tematikus és rematikus szakaszon belül kell keresnünk.

4. A tematikus szakaszban vizsgált kvázi-helyesség okainak feltárásához a dolgozat bemutatja az orosz tudományos szöveg három fő témátípusát: az *összefoglaló-visszautaló* témát, az *informatív* témát és a *retorikus* témát. Sorra veszi, hogy milyen jellegzetes témátípusokat hoz be az oroszból fordított magyar szövegekbe az orosz tematikus szakaszhoz ez a három típusa. Kiténik, hogy a fordításméletben használatos „szintváltó fordítás” és az utalószós témák nem megfelelő helyen való alkalmazása vezet többek között a kvázi-helyességhez a magyarra fordított szövegekben.

5. A rematikus szakasz szintaktikai megformálásában nagyobbak a különbségek az oroszban és a magyarban, mint a tematikus szakasz esetében. A vizsgálat módszere megegyezik a tematikus szakasszal, ám a rematikus szakaszt nem tartalmaz, hanem *formai* szempontból csoportosítja. Négyféle rematikus szakaszt különböztet meg az orosz tudományos szövegben:

- Réma I. Áll (egyetlen mondatszintű elem, amely igei vagy névszói állítmány),
- Réma II. A vagy T vagy H (egyetlen mondatszintű elem, de nem állítmány, hanem alany, tárgy vagy határozó),
- Réma III. gyenge Áll + A és/vagy T és/vagy H (*emelkedő* réma),
- Réma IV. erős Áll + A és/vagy T és/vagy H (*egyenletes* réma).

A magyar szakszövegek mondataival összevetve az orosz mondatok rematikus szakaszát, kiderül, hogy a Réma III. nem létezik a magyarban, ugyanis gyenge igei állítmány nem állhat a magyar rematikus szakasz élén. Az összevetés érdekében így még további két réma-típust vezet be: Réma V. (*ereszkedő* réma) és Réma VI. (az előző öt típusba nem sorolható esetek, pl. a csak a magyarban meglévő *kétsúcsú* réma).

A kvázi-helyes fordítások legtöbb kérdését az orosz Réma III. visszaadása veti fel. Sorra veszi az értelemzavaró, nyelvhasználatilag hibás szövegszerkesztés elkerülésének fordítástechnikai lehetőségeit, ugyanakkor indokolja a bemutatott fordítói megoldásokat is.

6. A dolgozat egy kísérlet eredményeit is elének tárja, melyben a kvázi-helyesség érzékeltetését kísérte figyelemmel, feltételezve a kommunikatíván ekvivalens szövegekre adott azonos befogadási reakciót. Különböző szövegek kézbeadása után arra várta a választ, mi a vélemény az adott szövegről: a) oroszról fordított magyar szövegnek vagy b) eredeti magyar szövegnek ítélik-e? Minek alapján döntöttek így? Ha fordításnak vélik, hogyan értékelik? Az eredmények egyaránt hasznosíthatók mind a fordításkutatásban, mind a fordítás oktatásában.

Klaudy Kinga tanulmánya az alkalmazott nyelvészet egyik ágaként kibontakozó fordításelméleti kutatásokhoz járul hozzá az oroszról magyarra való fordítás néhány olyan kérdésének kidolgozásával, mely a tudatos fordítói tevékenységet segíti elő. A dolgozat fontos állomása annak a szakírói pályaképnek, melynek egyik megelőző állomása a Tankönyvkiadó gondozásában megjelent *Magyar—orosz fordítás-technika* (Budapest, 1980.) című kézikönyv, s legújabb terméke a jelen tanulmány egyes fejezeteit továbbvivő dolgozat, mely *Az ekvivalencia fogalma a fordításelméletben* címmel (*Nyr.* 113. 1989. 1. 84—93) jelent meg.

7. A dolgozat eredményeinek a fordítás oktatásában történő hasznosíthatóságáról szólva a szerző kifejti, hogy ahol a fordítást oktató tanárnak korlátozott idő alatt kell eredményt elérnie, nem lehet a tapasztalatok lassú felhalmozódására számítani, hanem igénybe kell venni a nyelvészet és a nyelvészeti fordításelmélet segítségét. Ha a tanár a két nyelv rendszerbeli és nyelvhasználati különbségeinek megvilágításával indokolja javításait, ezzel olyan szempontrendszer nyújt a leendő fordítóknak, melyeknek alapján később önállóan is képesek lesznek saját fordítói megoldásaikat értékelni, és a különböző célnyelvi lehetőségek közül a legjobbat kiválasztani.

A fordítás oktatásán kívül a dolgozat eredményei felhasználhatók még a felsőfokú idegennyelv-oktatásban, a gépi fordításban, kiadói szerkesztők továbbképzésében, fordítások minőségének egzakt értékelésében, sőt olyan szélsőséges területeken is, mint valamely szöveg eredeti vagy fordított voltának eldöntése, vagy két fordító közötti plágiumper esetén a fordító személyének megállapítása.

Cs. Jónás Erzsébet